

Türk Müziğinde “Dil” Sözcüğünün Kullanıldığı Atasözü ve Deyimler Üzerine

Merve Yüksel

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Edirne

Özet

Deyim; Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan, kalıplaşmış söz öbeği, tabir olarak nitelendirilir.

Atasözü; Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş, öğüt verici nitelikte söz. Darb-ı mesel olarak tanımlanırlar.

Toplumların ortak yaşayışlarından ve birikimlerinden ortaya çıkan atasözleri ve deyimler kültürler için âdetâ bir hazine değeri taşırlar. Atasözleri ve deyimler Türkçe'nin bilinen en eski metinlerden beri sıklıkla kullanılmaktadır. Nitekim bugünkü Türkiye Türkçesinde de kendine yer ediniş birçok olayı anlatmada etkili ve pratik kullanım yollarından birisidir.

Dil denen olgunun en etkili ve doğal etkileşim ve iletişim aracı olduğunu düşünürsek, dille ilgili birçok atasözü ve deyim söz varlığımızda yer bulması muhakkaktır. Örneğin; “Dillere düşmek” ile “dilden dile dolaşmak” aynı anlamı ifade ederken; “Ağzı var dili yok” ve “dilini tutamamak” deyimlerinde “dil” kelimesi zıt manaları ifade etmek için kullanılmıştır.

Amacımız öncelikle standart dildeki “dil” sözcüğünün geçtiği atasözleri ve deyimleri tespit etmek, ardından günümüz Türk müziklerinde (Pop, arabesk, halk müziği, nostaljik müzik vb.) geçen “dil” sözcüğü ile ilgili atasözleri ve deyimleri incelemektir. . Böylece kadim dil değerlerimizin günümüzdeki kullanım alanlarını, kullanım sıklıklarını ve anlam değerlerini göstermeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, deyim, dil, etkileşim, müzik.

On Proverbs And Sayings With The Word "Dil" In Turkish Music

Abstract

Idiom; a combination of words usually more or less distinct from the actual meaning, with an engaging sense, stereotyped phrase, and definition.

Proverb; expressed on the basis of long trial and observations, which have been widely accepted by people as guiding their lives.

Proverbs and idioms, arising from the common public life and accumulations of the societies, represent an absolute treasure of cultures. Turkish proverbs and idioms are frequently used since the earliest known texts. Indeed, they are regarded as an effective and practical tool of expressing many happenings in today's Turkish spoken in Turkey.

Given that the language phenomenon remains the most effective and natural instrument of interaction and communications, there is no doubt that many proverbs and phrases will find their place in our words heritage. For example, while the "tongues wagging" and "move from language to language" express the same meaning, "he has mouth but no tongue" and "inability to hold his tongue" are used to express the opposite meanings.

Our goal is to first determine the proverbs and idioms, which include the word "tongue" in the standard language, and then review the proverbs and idioms relating to the word "tongue" as expressed in the contemporary Turkish music (i.e. Pop, arabesque, folk music, nostalgic music and so on). Thus, we will be able to demonstrate the present areas of usage their frequency and meaning of our ancient language heritage.

Keywords: Proverbs, idioms, language, interaction, music.

1. Giriş

Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen atasözleri¹, cümlenin içinde yerini bekleyerek gerektiği yerde ortaya çıkan söz öbeğidir.

Atasözlerinin “düz konuşmadaki bazı söz kalıplarından farkları, onların birtakım ayırıcı nitelikte biçim ve içerik özelliklerindedir: kısalık, kesinlik, anlatımdaki aydınlık ve kurululuk gibi...”²

Atasözleri halk edebiyatının öteki türlerinde (örneğin şiir, masal, tekerleme ve bilmece) rastladığımız renklilik, çok anlamlılık, kaypaklık, kelime cambazlıkları vb. anlatım ve üslup oyunlarından kaçınır.³

Atasözlerinin Türk dili tarihi içindeki seyrine bakılırsa, şu adlarla karşılandığını görürüz: Göktürk ve Uygur Türkçesinde “sav”, Hakaniye Türkçesinde Arapçanın tesiri ile “mesel”, Oğuz sahasında “mesel, durûb-ı emsâl, darb-ı mesel, atalar sözü, ata sözü”⁴ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atasözleri ve deyimler kalıplaşmış ifadelerdir. Bu yüzden atasözleri ve deyimlerin yapısından bir sözcük çıkartılamaz veya bünyesindeki herhangi bir sözcük değiştirilemez. Söz varlığımız atasözü ve deyimler açısından çok zengin bir kadroya sahiptir. Atasözlerinin ilk örnekleri VIII. yüzyılda taşlar üzerine yazılmış olan Orhun Abideleri'nde yer almaktadır. Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden birisi olan Divanü Lugati't-Türk'te Türk boyları arasından derlenen yaklaşık 290 atasözüne yer verilmiştir. (Sakaoğlu 2002: 28).

¹ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**,

TDK, Ankara, 1990, III., s.40.

² Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s.118.

³ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s.118.

⁴ Aydın Oy, “ Atasözü”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, IV, s.44 ve Şükrü Elçin, **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1986, s.623-624.

Deyimler, (Alm. ausdruck, redensart; Fr. locution; ing. locution, idiom; Osm. tabir), bir kavramın, bir durumun anlatımını çekici kılan; çoğunlukla gerçek anlamları dışında kullanılan özel bir yapı durumundaki kalıplaşmış sözler ya da cümlelerdir (Korkmaz 1992: 43, Vardar 2002: 71, Hatiboğlu 1982: 194, Aksoy 1988: 52, Aksan 1998c: 35).

Atasözleri ve deyimler toplumların ortak yaşayışları ve birikimlerinden ortaya çıkar. Kültür değerleri içinde saklı duran bir hazinedir. Uzun süren deneyimlerin sonucu ortaya çıkan söz öbekleridir. Bugün bu kadim değerlerimizi gelecek nesillere aktarmada yöntem değişmiş olsa da ilgi ve önem hâlâ devam etmektedir.

Atasözleri ve deyimlerde “dil” sözcüğünü ele aldığımız için bu sözcüğü incelemekte fayda görüyoruz.

Dil, insanların bilme ve bildirişme ihtiyaçlarını karşılayan bir araçtır. İnsan-varlık ilişkisinde dil bilgi aracı, insan-insan ilişkisinde ise bildirişme aracıdır.⁵ Dilin toplumsal ve kültürel yanı insan-insan ilişkileri, yani bildirişimi sağlama işleviyle ilgili olduğu için, dil daha çok bu boyutuyla bilinmekte ve tanımlanmaktadır. Dolayısıyla F. de Saussure de dili "bildirişimi sağlayan göstergeler dizgesi" olarak tanımlamıştır.⁶

Dil = Lisan KT, Uyg., OT tıl ‘dil söz lügat’ (DLT)/til < *Ti- ‘demek’ + -l’ şeklinde etimolojisi yapılmıştır. Dil bir etkileşme aracıdır. İletişimin temelini oluşturur. Bu yüzdendir ki atasözleri ve deyimlerimizde dil ile ilgili sözvarlığı zengindir.

TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde “dil” ile ilgili 140 adet deyim ve atasözü bulunmaktadır. Keza 1983 yılında yayımlanan Tarama Sözlüğünde 20 adet deyim bulunmaktadır.

Söz varlığımızın hazineleri dilimize pelesenk olmuştur ve cümle içinde kısa ve özlü bir etki yaratmak istediğimiz zamanda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunlar günümüzde etkileşimde ve günlük hayatımızda kullandığımız müzikle de özdeşleşmiştir.

Şüphesiz müzik hayatımızda önem teşkil etmektedir. Evde sokakta arabada her yerde dinlediğimiz müzik bu bağlamda aslında kültür hazinelerimize sahip çıkmaktadır. Sadece popüler değil, halk müziği, arabesk ve nostaljik müzikte de deyim ve atasözlerimiz kullanılmaktadır. Yani her müzik dinleyicisinin diline takılan sözlerde bizim kültür yadigarlarımız bulunmaktadır.

Bu tanımlamalardan sonra örneklerimize geçmek istiyoruz. Her deyim ve atasözünün açıklamasından sonra günümüz veya eskiden kullanıldığı şarkının sözlerini vereceğiz :

Ağzı dili kurumak :

1)Susuz kalmak 2)Konuşamaz hâle gelmek.

Kubat- Misket (Halk)

Oy farfara farfara

Ateş düştü şalvara

Ağzım dilim kurudu

Kız sana yalvara yalvara

Ağzı var dili yok:

1) “Pek sessiz, kendi hâlinde” anlamında kullanılan bir söz: “Benim gibi ağzı var dili yok bir kadınla ne zevkleniyorsunuz?” -B. Felek. 2) “konuşamayan, derdini anlatamayan” anlamında kullanılan bir söz: “Hey zavallı balık, diyor, ağzım var dilin yok.” -S. F. Abasıyanık

Sıla - Alain Delon (Pop)

Bütün gün öyle oturdum evde

Tadım tuzum yok olur ya öyle

Duvarların da ağzı var dili yok

Hadi kalk giyin gez toz dedim

Azcık da sen boz dedim

Aradım taradım kimse evde yok

Dilinden anlamak:

1) Bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlamak; 2) mec. söz konusu olan şeyin özelliğini bilmek: “Bunda yenilmiş, içilmiş bir şey yok ya! Sen onun dilini de anlarsın.” -M. Ş. Esenal.

Sibel Can- Anlamadım Ki (Pop)

Gel dersin gelirim sitem edersin

Bahar rüzgarısın güzden esersin

Kal dersin git dersin nasıl seversin

Ben senin dilinden anlamadım ki

Dillere destan olmak:

Herkes tarafından konuşulur olmak. “Dillere destan İstanbul nezaketini o evde gördüm, ağzım açık kaldı.” -A. Kutlu.

Yonca Evcimik- 8:15 Vapuru (Nostaljik –Pop)

Ah bir baksa

Uzunları yaksa

Bana demir atsa

Dillere destan olsa

Bu sevda.

Yıldız Tilbe- Dillere Destan (Arabesk)

Dillere destan, dağlara ferman

Bir sihir aşkın kapı duvar tanımayan

Dillere destan, dağlara ferman

Şarkıdır aşkın ilahi aşk makamından

Dile (dillere) düşmek:

Hakkında dedikodu yapılmak: “Yâr adını desem olmaz / Düşer dillere dillere” -Erzurumlu Emrah.

Âşık Mahsunî Şerif –Çeşmi Siyahım(Halk)

Dost beni düşürdün elin diline

Güldün Mahsunî'nin garip haline

⁵ Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara 2002, s. 9

⁶F. de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), İstanbul 1988, s. 46

⁷Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesinin Türkçe Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara 2007 ,s.283-284

Serdar Ortaç – Ben Adam Olmam (Pop)

Kör olur gözlerim seviyorken

Kendime masallar anlatırım

Dillere düşerim her aşkımla

Yanarım yanarım aldanırım

Gülşen - Dillere Düşeceğiz (Pop)

Dillere Düşeceğiz Seninle

İlle de biz düşecek

Taze bahar dalları gibi çiçeklenecek

Tadım tuzum olacaksın benim

Tadım tuzum olacak

Dilden düşmez olmak

Herkes tarafından sürekli tekrar edilir olmak: “Kapsamı iyice belirtilmeyen, gerektiği gibi tanımlanmayan sanat sözü, dillerden düşmez oldu.” -S. Hilav.

Niran Ünsal – Zorlu Sevdam (Arabesk)

Dilimden düşmüyor kolaysa gel de al

İçimden sökü� aşkımlı çektiyse kahrımı

Helal et hakkını zorlu sevdam hoşçakal.

İbrahim Tatlıses – Mutlu Ol Yeter (Arabesk)

Belki de dilinden bu şarkı düşmez

Dilin söylese de gönlün hissetmez

Bilsen bile benim için fark etmez

Bir tek dileğim var mutlu ol yeter

Dile dolamak

Bir şeyi veya konuyu sık sık tekrar etmek.

Yonca Evcimik – 8:15 Vapuru (Nostaljik- Pop)

Aşık oldum galiba

Dillere dolansa

Destan olsa

Bu seveda

Dil (diller) dökmek

Kandırılmak, inandırmak veya yararlanmak için tatlı sözler söylemek: “Ninniye mutlaka söylemesi için ona bir sürü dil döktü.” -O. C. Kaygılı

Yıldız Tilbe -Haberi Olsun (Arabesk)

Ben o yare ne dil döktüm ben bilirim

Kimselere bakmam onu dinlerim

Manga – Pişmanlık (Rap –Rock)

Bu pişmanlık ne fayda.

İçim yanıyor daha.

Yapma , tanı bir şans daha.

Günlerdir dil döktüm.

Metin Özülkü-Uslanmazdım (Arabesk)

Ne diller döktüm sana

Ne yeminler ettim aşkın üstüne

İnanamadın bir türlü

Güvenemedin bana

Dilin kemiği yok :

Dil kolayca her yana dönebilir. Bu özelliğe sahip olan dilde, her türlü kelimeler de kolayca çıkar; insan doğru olmayan, birbiriyle çelişkili sözleri söyleyebilir; önce söylediğini sonra inkâr edip başka şekle çevirebilir.

Selçuk Ural – Dedikodu (Nostaljik)

Dilin kemiği yoktur derler

Her duyan başka söyler

Kulaktan kulağa gezer

Aşklar düğünler kıyafetler

Berksan- Kıvrır (Pop)

Bak başıma açtığın dertlere

Bilmem ne zaman gelirim kendime

Aman aman tövbe senle konuşulmaz

O dilin kemiği yok yarışılmaz.

Dile gelmek:

1) dile düşmek; 2) konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenmek, lisana gelmek: “Günlerce elin, dile gelmeyen çocuğunu bağrına basan fabrika sahibine acındı.” -L. Tekin.

Bülent Ersoy – Çile Bülbülüm(Arabesk)

Bülbülüm gel de dile

Söyle benimle bile

Sesini duyur ele

Çile bülbülüm çile

Dile kolay:

Söylenmesi kolay olmakla birlikte aslında anlatılan durumun çok önemli ve güç olduğunu belirtir.

Sıla – İnşallah (Pop)

İnan kalmadı solumda dermanım

Dün bütün gece oturdum da ağladım

Hekimde yok çaresi

Dile kolay kalbe zor söylemesi

Aşık Mahzunî Şerif –Dile Kolay (Halk)

Mahzunî Şerif'im zordur bu dünya

Düşünce görülür Hanyayla Konya

Ne İngiliz koydum ne de Almanya

Gayri insan kalmak dile kolaydır.

Gülşen- Yatçaz Kalkçaz Oradayım(Pop)

Eserekli durumundan mütevellit ruh halim berbat
Dile kolay ama zor hasretini bana sor
Bu nasıl bir geri sayım yerinde sayıyor her gün

Murat Boz –Uçurum (pop)

Şu dilime kolay ama yüreğime zor bir durum
Kısa yolu bulamadı yine aramız uçurum
Bugünü dünüme yarınıma değişir giderim
Zaten bu kafa değil seni,evi bile zor bulurum.

Deniz Seki –Unut Demek (Pop)

Unut demek dile kolay
Ateş düştüğü yeri yakar
Anlamaz ki zalim yar
Gezer gezer uzaktan bakar.

Dilinden kurtulamamak:

Sürekli olarak bir kimsenin sitem, eleştiri ve sataşmalarına uğramak.

Trakya yöresi yüksek yaylalara kaldı
Çok cefalar çektim o yarin elinden (aman)
Kurtulamam o ellerin dilinden (aman)

Dilinde tüy bitmek:

Tekrar tekrar söylemekten usanmak, bıkmak: “Hep de aynı tipler. Laftan da anlamıyorlar. Dilimde tüy bitti.” -E. Şafak.

Emre Altuğ – Zalim Kuş (Pop)

Dilimde tüyler bitti anlatmak için sana kendimi
Ne çok uğraştım bulmak için ne çok savaştım ben aşk için
Mumla ararsın sen beni sevgimi iş işten geçti mi bitti mi
Tozmun izini bile bulamaz olursun vazgeç

Neşe Karaböcek – Vallah (Nostaljik)

Vallah diye diye sana dilimde tüy bitti
Vallah inan artık bana başka aşk yok bitti
Vallah seviyorum seni anla artık beni

Dilinin ucuna gelmek:

Söyleyecek duruma gelmek: “İsmi dilimin ucuna gelir gelmez kalbimden hafif bir cereyanın kopup damarlarıma aktığını duyuyorum.” -E. İ. Benice.

Sezen Aksu - Dilimin Ucunda Kelimeler (Nostaljik –Pop)

Dilimin ucunda kelimeler
Bir türlü söyleyemiyorum
Dilimin ucunda kelimeler
Nerden başlasam bilmiyorum

Gülben Ergen-Eskiden (Pop)

Dilimin ucunda söyleyemiyorum toplayıp cesareti
Anlamasını bekliyorum görünce bendeki durumu vaziyeti
Kaybettik farkında değil hem aşkı hem de samimiyeti
Bir yerlerde bir hata olmalı bence bu onun diyeti

Selim Gülgören-Dert (Pop)

Bir feryat dilimin ucunda,
Kıvıra kıvıra haykıramaz oldum,
Esir kalp tutkusu içinde,
Bana bir haller oldu

Gökhan Özen- Bir Veda Hikayesi (pop)

Dilimin ucunda gitme dur desem
Ya gülüp geçersen,yok söyleyemem
Bilemezsin uğruna bu can neleri yakar
Gururum önde bir deli duvar

Dili varmamak:

Bir sözü söylemeye gönlü razı olmamak.”Sana git demeye dilim varır mı sanıyorsun?”

Ahmet Ahmet Diye Geldin – Afyon Yöresi (Halk)

Sarı Ahmet’i getirdiler yumaya
Elim varmaz teneşire koymaya
Dilim varmaz Ahmet ölmüş demeye

Gökhan Türkmən-Aşk Lazım (Pop)

Dilim varmaz, kalır durmaz, sonu görmek kolay mı gün geçmeden

Duvarlardan, koşmalardan, sıkıldım bunaldım tafralardan

Gökhan Özen-Dilim Varmaz (Pop)

Yüreğine taş bas soranlara
Sen söyle ben ayrıldım diyemem
Dilim varmaz söyleyemem

Dil yarası:

Acı sözün yol açtığı gönül kırıklığı.

Orhan Gencebay-Dil Yarası (Arabesk)

Dil yarası dil yarası en acı yara imiş
Dudaktan kalbe bir yol var ki sevgi ve şefkattenmiş
Belki de çok mutlu olacaktık tutsaydık dilimizi
Tam aşkı bulduk derken nasılda kaybettik sevgimizi

Umay Umay- Hareket Vakti (Pop)

İs karası gibiyim o temiz ellerde
Dil yarası gibiyim o masum sözlerde
Kal deme hiç bunu benden isteme
Sus bu gece bana aşktan sakın bahsetme

Yonca Lodi – Sana Bir Şey Olmasın

Seni benden ne bu şehir ayırır ne de ecel

Yüreğimi en fazla dil yarası acıtır

Bu sevdaya hangi yaban eller gelir uzanır

Kendine iyi bak sana bir şey olmasın.

Tatlı dil :

Gönül alıcı, hoş a giden, kırmayan konuşma biçimi ya da söz.”Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.”

Neşet Ertaş-Doyulur Mu ? (Halk)

Tatlı dile güler yüze

Doyulur mu doyulur mu?

Aşkının bakışan göze

Doyulur mu doyulur mu?

Barış Manço –Aynalı Kemer (Nostaljik –Pop)

Aynalı kemer ince bele bu can kurban tatlı dile

Seher vakti bir güzele vuruldum

Yavuz Bingöl- Neredesin Sen (Halk)

Şu garip halimden bilen işveren azlı

Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen

Tatlı dillim, güler yüzlüm, ey ceylan gözlüm

Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen

Sonuç

Sonuç olarak ;dil hangi şekliyle kullanılırsa kullanılsın her zaman önem teşkil etmiştir. Bu birikim içinde atasözü ve deyimlerimizde “dil” sözcüğünün birçok defa kullanılması onun önemli olduğunu bize bir kat daha vurguluyor.Günümüzde kadim değerlerimiz unutulmaya yüz tuttuğu düşünülmektedir. Ancak elde ettiğimiz veriler gösteriyor ki bunların kullanım alanının yön değişirse de önemini hâla koruyorlar ve Poptan arabeske , Nostaljiden halk müziğine kadar geniş bir yelpazede kendilerine yer edinmişlerdir.

Kaynakça

AKSAN ,Doğan(1990), Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim III, Ankara: TDK, s.40.

AKSAN ,Doğan(1998c) , Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim III, Ankara :TDK Yay.

AKSOY,Ömer asım(1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü,İstanbul : İnkılâp Yay.

AKSOY,Ömer asım(1988), Atasözleri Sözlüğü , İstanbul : İnkılâp Yay.

BORATAV ,Pertev Naili(1988), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul : Gerçek Yayınevi, s.118.

ELÇİN, Şükrü(1986), Türk Halk Edebiyatına Giriş, Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.623-624.

GÜLENSOY, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesinin Türkçe Köken Bilgisi Sözlüğü, Ankara : TDK Yay. , s.283-284

HATİBOĞLU,Vecihe(1982), Türkçenin Sözdizimi , Ankara : Ankara Üniv. Basımevi

KARAAĞAÇ, Günay (2002), Dil Tarih ve İnsan, Ankara, s. 9

KORKMAZ, Zeynep(1992) , Gramer Terimleri Sözlüğü , Ankara :TDK Yay.

OY, Aydın, TDV İslâm Ansiklopedisi IV, s.44

SAKAOĞLU, Naim (2002), Divanü Lugati’t-Türk’te Türk Halk Edebiyatı ,Konya(ders notları)

SAUSSURE, F. de (1988), Genel Dilbilim Dersleri (Çev. Berke Vardar), İstanbul, s. 46

VARDAR,Berke yönetiminde (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü , İstanbul :ABC Kitapevi
www.sarki.alternatifim.com Şarkı sözleri buradan bulunmuştur.